

НІНА КРАВЕЦЬ

<https://orcid.org/0000-0002-1423-8533>
kravez2015@gmail.com

кандидат педагогічних наук, доцент
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
вул. Пирогова, 9, м. Київ

ІРИНА МАТЮЩЕНКО

<https://orcid.org/0000-0002-0684-4154>
irina-100@meta.ua

кандидат педагогічних наук, доцент
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
вул. Пирогова, 9, м. Київ

ВПЛИВ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Проаналізовано погляди вчених на сутність соціалізації, звернуто увагу на особливості інтелектуального розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями, що призводять до порушень соціалізації. Відзначено, що успішність соціалізації учнів з інтелектуальними порушеннями залежить від сформованості соціально-психологічної адаптації та емпатії – її складової. Наголошено на необхідності розмежування соціально-психологічної адаптації від інших складових соціалізації. Вказано, що на процес соціалізації впливає не лише адаптація, а й дезадаптація. Доведено значення уроків української літератури для формування соціально-психологічної адаптації в підлітків з інтелектуальними порушеннями. Як складову соціально-психологічної адаптації розглянуто емпатію та її вплив на становлення соціалізації учнів з інтелектуальними порушеннями у процесі роботи з художніми творами, оскільки складові емпатії – співчуття та співпереживання найуспішніше підлітки з інтелектуальними порушеннями оволодівають на уроках української літератури, працюючи з художніми творами. Працюючи з художніми творами на уроках української літератури, завдяки інтерактивним методам навчання: зокрема дискусії, етичні бесіди, рольові ігри, прийоми: “мікрофон”, “ланцюжок думок”, “незакінчене речення”, підлітки з інтелектуальними порушеннями засвоюють основні норми моралі, навчаються обмінюватися інформацією, емоціями, думками про прочитане і навколишнє життя, вчать оцінювати поведінку й вчинки людей, розвивають мислення, зв'язне мовлення, долають комунікативну фобію, опановують соціальні компетенції, що забезпечує корекцію інтелектуальних порушень у школярів. На уроках української літератури створюються оптимальні умови для зниження соціальної дезадаптації завдяки опануванню учнями змісту й смислу художніх творів, з якими вони працюють.

Ключові слова: учні з інтелектуальними порушеннями, художня література, урок української літератури, соціалізація, соціально-психологічна адаптація, емпатія, інтерактивні методи навчання.

NINA KRAVETS

PhD (Pedagogy), Associate Professor
Dragomanov National Pedagogical University
9 Pyrohova Str., Kyiv

IRYNA MATIUSHCHENKO

PhD (Pedagogy), Associate Professor
Dragomanov National Pedagogical University
9 Pyrohova Str., Kyiv

THE INFLUENCE OF FICTION ON SOCIALIZATION OF STUDENTS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES

The views aimed at the stability of socialization are analyzed, paying attention to the peculiarities of psychophysical development of students with intellectual disabilities, which leads to a weakening of socialization. Difficulty in socialization depends on the presence of a navigator of mispersonal communication, unformed needs in such communication, inadequacy of self-esteem, negative perception of other people. It is noted that the effectiveness of primary socialization of students with intellectual disabilities affects the formation of its components: socio-psychological adaptation and empathy. In this regard, the research of scientists on the essence of socio-psychological adaptation and empathy is taken into account. It is pointed out that the process of socialization includes not only adaptation, but also maladaptation. It is stressed on the role of empathy as a component of socio-psychological adaptation and its impact on the formation of socialization of students with intellectual disabilities in the future with works of art, since the components of empathy are sympathy and compassion. Adolescents with intellectual disabilities perceive the information better during the Ukrainian literature lessons, where they work with fiction literature. It has been substantiated, that works of fiction, studied by students at the lessons of the Ukrainian literature serve as particularly important means of teaching, correction and socialization of students with intellectual disabilities. Fiction is the only art form promoting the development of visual thinking. While studying at the lessons of the Ukrainian literature on fiction texts, students with intellectual disabilities intellectual develop thinking, connected speech, overcome communicative phobia, master social competencies, become socialized. The expediency of using interactive teaching methods for the formation of social skills in students with intellectual disabilities in the process of working with works of art during the Ukrainian literature lessons, in particular: discussion, ethical conversation, role play; such methods as «microphone», «chain of thoughts», «unfinished sentence». While working with works of art during the Ukrainian literature lessons, adolescents with intellectual disabilities learn basic morals through interactive teaching methods, learn to disseminate information, emotions, thoughts about the read and the environment learn to evaluate behavior and teach people who pay attention to other problems. The lessons create appropriate conditions for optimizing the socialization of students with intellectual disabilities and social maladaptation, which threaten to subordinate adolescents to the content and meaning of the artists with whom they work.

Keywords: *students with intellectual disabilities, fiction literature, Ukrainian literature lesson, socialization, socio-psychological adaptation, empathy, interactive teaching methods.*

Політичні, соціально-економічні та культурні процеси, що відбуваються у суспільстві, основним завданням спеціальної освіти для учнів з інтелектуальними порушеннями визначають забезпечення їм необхідного рівня соціалізації з метою адаптації до навчального середовища і подальшого післяшкільного життя. Це дуже важливо в сучасних умовах, оскільки через пандемію COVID-19 учні часто перебувають на дистанційному навчанні та не мають змоги спілкуватися один з одним, з учителями, іншими членами суспільства. Разом з тим протягом шкільного навчання вони мають навчитися виконувати соціальні ролі, засвоїти соціальний досвід, тому потребують створення умов, що забезпечать реалізацію особливих освітніх потреб з метою успішної соціалізації в мікро- та макросоціумі з огляду на те, що з часу народження кожна особа тісно пов'язана із суспільством. Певним чином розв'язати проблему соціалізації учнів з інтелектуальними порушеннями, соціально їм адаптуватися допомагають уроки української літератури, на яких підлітки, працюючи з творами художньої літератури, засвоюють неоціненний матеріал щодо питань соціалізації, забезпечується особистісна соціалізація кожного школяра.

Особливості соціалізації дітей з порушеннями психічного та фізичного розвитку розглядалися у спеціальній психології і корекційній педагогіці І. Бгажноковою [1], В. Засенком, І. Колесником, І. Коробейніковим [3], Г. Мустафасвим, В. Печерським [10], Н. Макачук [7], І. Татьянчиковою [13], та ін. Становлення психолого-педагогічної адаптації дітей з інтелектуальними порушеннями як складової соціалізації розглянули О. Проскурняк [11], І. Матющенко [9], та інші вчені. В аспекті вивчення міжособистісного спілкування як необхідного чинника соціалізації науковці звернули увагу на емпатію, що тісно пов'язана з соціально-психологічною адаптацією: В. Кротенко [6], І. Матющенко [8], та ін.

У всіх роботах відзначається неадекватність поведінки в дітей з інтелектуальними порушеннями, своєрідність формування моральних навичок і труднощі їх регуляції у більшості респондентів. Вказано на нездатність цілеспрямовано організувати власну поведінку, неадекватно оцінювати власні вчинки, звернуто увагу на слабку мотивацію поведінки, утилітарність мотивів, вчинків тощо. Також труднощі в соціалізації таких дітей пов'язані з

відсутністю у них навичок міжособистісного спілкування, несформованістю потреби в такому спілкуванні, неадекватністю самооцінки, негативному сприйнятті інших людей. Все це негативно впливає на процес соціалізації як у мікросередовищі зокрема, так і в суспільстві загалом.

Мета статті – довести роль художньої літератури для забезпечення належної соціалізації учнів з інтелектуальними порушеннями у процесі роботи з творами на уроках української літератури.

Психічні та фізичні порушення у дитини, як відомо, створюють ґрунт для появи перешкод в її спілкуванні з оточуючими для встановлення соціальних зв'язків, що стає несприятливим фактором в особистісному розвитку. Особливо це стосується підлітків з інтелектуальними порушеннями, які найбільше потребують допомоги у питаннях входження в самостійний життєвий простір, оволодіння соціальними ролями, формування умінь активної взаємодії з соціальним середовищем, насамперед з людьми, тобто потребують належної соціалізації. Як зазначено у «Дефектологічному словнику», соціалізація – це процес і результат засвоєння і відтворення системи знань, норм, цінностей, завдяки яким особа функціонує як повноправний член суспільства, засвоює соціальні ролі та властиві суспільству культурні норми. Результатом соціалізації є соціалізована соціально-адаптована людина [2, с. 446–447].

Учні з типовим розвитком охоплюють дуже широке коло спілкування в соціумі, здійснюючи комунікативну діяльність. На відміну від них учні з інтелектуальними порушеннями у спілкуванні часто не спроможні відстоювати власну точку зору, довести її доцільність, а судження інших оцінюють залежно від позиції співрозмовників. Проявляються недоліки критичності й самокритичності, зниження самоконтролю, що призводить до замкнутості, комунікативної фобії, неспроможності зрозуміти смисл сприйнятого матеріалу та відтворити й ефективно використати його [4, с. 61]. Тому провідною ідеєю навчання і виховання підлітків з інтелектуальними порушеннями є всебічний загальний розвиток їхньої особистості, а не лише корекція та формування певних навичок. Постає питання пошуку нових ефективних механізмів соціалізації вказаної категорії школярів у соціумі.

Соціалізація особистості є основним чинником соціальної інтеграції, що важливо для учнів з інтелектуальними порушеннями. Відомо, що у процесі соціалізації особистості виділяється первинна та вторинна соціалізація. Для нашого дослідження важливою є первинна, що охоплює соціально-психологічну адаптацію, яку діти з інтелектуальними порушеннями проходять у дитинстві і завдяки якій стають членами суспільства.

Однією з перших серед дослідників звернула увагу на вивчення проблеми соціально-психологічної адаптації учнів з інтелектуальними порушеннями шкіл-інтернатів О. Проскурняк, проаналізувавши особливості соціально-психологічної адаптації учнів з інтелектуальними порушеннями молодших класів. Дослідниця охарактеризувала особливості пристосування дітей до умов життєдіяльності серед людей у малій групі на основі налагодження міжособистісних контактів та спілкування у системі «учень – учень». Це дало змогу виявити показники, критерії, рівні адаптаційних можливостей учнів, фактори, що ускладнюють процес адаптації. До показників адаптації авторка віднесла стресостійкість, відсутність тривожності й агресивності, конфліктності, емоційний комфорт, позитивне ставлення до оточуючих [11].

І. Матющенко довела, що особливе місце в соціалізації особистості старшокласників з інтелектуальними порушеннями належить соціально-психологічній адаптації, тобто процесу пристосування особи до умов життєдіяльності, коли вона прагне досягнути гармонії між зовнішніми та внутрішніми (суб'єктивними) умовами [9, с. 46]. Розглядаючи питання соціальної адаптації випускників з інтелектуальними порушеннями, Н. Макаруч визначила характерні для їхньої особистості особливості: специфічне формування пізнавальних психічних процесів, своєрідність сформованості емоційно-вольової сфери, яка впливає на всю поведінку і формується під впливом випадкових факторів зовнішнього середовища, що свідчить про дефіцитарність функціонування психічної діяльності та свідомості [7, с. 7].

Проаналізувала особливості соціалізації учнів з інтелектуальними порушеннями на сучасному етапі розвитку суспільства, І. Тат'янчикова довела, що актуальною для цієї категорії школярів є проблема забезпечення соціалізації, процес якої проходить для них зі значними труднощами, зумовленими обмеженнями інтелектуальних можливостей. Водночас, від

успішності соціалізації залежить не лише самовідновлюваність суспільних відносин, а й комфортна життєдіяльність осіб цієї категорії в нових соціальних умовах. Дослідниця вказала на три стадії соціалізації, найпершою з яких є стадія адаптації, наголосивши, що робота із забезпечення соціалізації учнів на стадії адаптації полягає у формуванні знань про соціальні норми й цінності, правила поведінки, послаблення або усунення тривожності та агресивності [13, с. 170, 172].

І. Коробейников вивчаючи питання порушення розвитку які впливають на соціальну адаптацію, вказав і на протилежне явище – дезадаптацію, що настає в разі невміння успішно адаптуватися, внаслідок чого виникають соматична, психічна, соціальна напруженість, які є передумовами виникнення дезадаптації. Вчений відніс сюди і нейротичні прояви: тривожність, страх, агресивність та інші [3, с. 71].

Для підлітків з інтелектуальними порушеннями характерні невміння порівнювати власні емоційні стани, аналізувати їх, що є причиною емоційної байдужості до оточуючих, зниження емпатії, значних труднощів у формуванні комунікативної поведінки, характерних проявів реакцій в оточуючому середовищі [10, с. 29]. В. Кротенко розглянула емпатію як соціально-психологічну якість особистості, що складається з низки можливостей: можливості емоційно реагувати й відгукуватися на переживання іншого й немовби «проникати» в його думки, почуття, дії та адекватно відповідати на переживання іншого як у вербальній, так і в невербальній формах [6, с. 45]. З думкою В. Кротенко на емпатію перегукуються погляди І. Матющенко, яка розглядає емпатію як один із показників соціально-психологічної адаптації старшокласників з інтелектуальними порушеннями. Дослідниця доводить, що розвиток емпатії має особливе значення для оптимізації цього виду адаптації в підлітків з інтелектуальними порушеннями з метою їх подальшої соціалізації та інтеграції у суспільні відносини. Змістом емпатії є вміння правильно уявляти собі, що відбувається в «душі» іншої людини, які почуття вона переживає, як оцінює навколишній світ [9, с. 49]. Емпатія сприяє збалансованості міжособистісних стосунків, регуляції соціальної поведінки особистості, оскільки здійснюється позитивний вплив на перебіг процесу соціально-психологічної адаптації [8, с. 288].

Зважаючи на реалії сьогодення, варто звернути увагу на соціальну адаптацію дітей-сиріт. Свого часу вчені І. Бгажнокова та А. Гамаюнова, аналізуючи особливості соціальної адаптації учнів з інтелектуальними порушеннями, відзначили, що особливу увагу стосовно соціальної адаптації варто приділяти дітям-сиротам і дітям без батьківського піклування. Однією з умов ефективної соціальної адаптації автори визначили активне включення дітей-сиріт з інтелектуальними порушеннями у практичну діяльність [1, с. 39].

На уроках української літератури такою діяльністю для учнів з інтелектуальними порушеннями є робота з художніми творами. Працюючи з ними, підлітки оволодіватимуть соціальними ролями, що допоможе їм успішно соціалізуватися й адаптуватися у суспільстві, оскільки соціальна роль – це стиль поведінки, якого очікують від людини, котра має певний соціальний статус. Вживаючись у різні соціальні ролі, школярі здобуватимуть соціальний досвід. Це важливо, оскільки соціальний світ учні з інтелектуальними порушеннями сприймають неадекватно, некритично. Робота з художніми творами на уроках української літератури сприяє вихованню соціальних норм поведінки, оскільки ці твори є надійним джерелом соціально-психологічної адаптації випускників з інтелектуальними порушеннями. В учнів формуються навички соціальної взаємодії, активна життєва позиція, уміння висловлювати власну думку та відстоювати її. Вони навчаються порівнювати, оцінювати, співставляти й пояснювати сутність зображених у художніх творах подій і вчинків героїв, вчать правильно, критично оцінювати їхні дії, стають соціально компетентними.

Формування соціальної компетентності у вказаній категорії школярів відбувається шляхом вибору адекватних методів навчання, зокрема технології розвитку критичного мислення, що реалізується на уроках української літератури шляхом застосування бесід евристичного спрямування або евристично спрямованих запитань. Читаючи художню літературу, підлітки з інтелектуальними порушеннями включаються у різноманітні види соціальних відносин у навчанні, спілкуванні, практичній діяльності. ... Етика людських взаємин, яку опановують школярі, визначає способи їхньої поведінки [5, с. 328].

Формувальний експеримент ми провели з підлітками з інтелектуальними порушеннями 7 і 8 класів. У процесі роботи школярів з художніми творами створювали на уроках виховні

ситуації, що є одним з методів організації діяльності та формування суспільної поведінки. Спеціально змодельовані умови як нова педагогічна ситуація сприяли виникненню нових думок, мотивів поведінки, подолання недоліків. В учнів формувалася досвід соціальної поведінки, спілкування, вміння долати труднощі, робити вибір, формувалися морально-вольові якості. Завдяки виховним ситуаціям відбувався непрямий вплив на особистість кожного школяра. Свого часу В. Сухомлинський вказував, що природність – одна з ефективних умов виховання, називаючи її «обстановкою ненавмисності». Також відомий педагог заперечував штучність виховання, оскільки «учневі не потрібно в кожному дану мить знати, що вчитель його виховує», а виховний намір повинен бути прихованим обставиною дружніх, невимушених взаємин [12, с. 654].

Проводячи експеримент, враховували, що в учнів з інтелектуальними порушеннями процеси соціалізації та соціальної адаптації ускладнюються через властиві підліткам порушення розвитку і труднощі налагодження контактів як один з одним, так і з оточуючими. Для них характерна часта зміна настроїв, відсутність ініціативи й самостійності. Спостерігаються значні труднощі в переключенні з одного виду діяльності на другий, часто учні діють стереотипно, легко піддаються навіюванню, що призводить до порушення соціально-психологічної адаптації та соціалізації загалом.

Щоб залучити підлітків до активної діяльності з художніми творами, ми використали інтерактивні методи навчання: моделювання життєвих ситуацій на основі прочитаних творів, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблеми на основі аналізу обставин і відповідної ситуації, етичні бесіди, літературні ігри, а також прийоми: «мікрофон», «ланцюжок думок», дискусія, «коло ідей», «незакінчене речення» тощо. Це сприяло виробленню умінь і навичок створювати атмосферу співпраці, взаємодії.

Для соціалізованості учнів з інтелектуальними порушеннями важлива роль належить етичній бесіді, сутність якої полягає в залученні підлітків до обговорення і аналізу вчинків та вироблення моральних оцінок і суджень на основі опрацьованих художніх творів. У процесі етичної бесіди діти порівнюють поведінку героїв літературних творів, роблять відповідні моральні висновки. Власні вчинки їм важко оцінювати, але завдяки наведеним прикладам вони краще оцінюють вчинки інших і роблять з цього відповідні висновки. Завдяки етичній бесіді учасники бесіди обдумують власний здобутий досвід, досвід учнівського колективу та співвідносять його із загальноприйнятими моральними оцінками й судженнями. Це сприяє розширенню соціальних і моральних уявлень, забезпечує зв'язок їх з конкретними діями і вчинками учнів. Викликаючи відповідний відгук у дітей, активізуючи їх до спілкування, до роздуму, етична бесіда набуває виховного характеру. Учні самостійно доходять до висновків, що стають етичним правилом, якого починають дотримуватися у щоденному житті.

Етичну бесіду провели, зокрема, у 8 класі в процесі роботи учнів з оповіданням Бориса Грінченка «Украла»:

- Як учениці поставилися до Олександри?
- Як би тобі хотілося поставитися до неї?
- Чи могла Олександра вчинити по-іншому?
- Зважаючи на те, які були однокласниці, чому вона не попросила в них їсти?
- Чи варто її вчинки засуджувати, сварити її?
- Як вчинив учитель? Які слова свідчать, що він правильно вчинив?
- Як це вплинуло на дівчинку, що вона призналася?
- Подумайте: крик, вимога зізнатися часто є доцільними?
- Як вчинили учениці, коли дізналися правду?

Опрацьовуючи з восьмикласниками оповідання Євгена Гуцала «Сім'я дикої качки», використали методичні прийоми: «мікрофон», «ланцюжок думок», «незакінчене речення». Завдяки «мікрофону» формували вміння висловлювати думку швидко, почергово відповідаючи на запропоновані питання, або висловлювати власну думку при обговоренні ситуації. Так, учні відповідали на питання: 1. *З ким би тобі хотілося дружити – з Юрком чи з Тосею? Чому?* 2. *Чому з каченятами сталася трагедія?*

«Ланцюжок думок» допоміг учням висловити власну думку щодо того, що сталося, дібрати правильну позицію: *Я на місці Юрка вчинив (вчинила) б так ...*. Прийом «незакінчене речення» дозволив підліткам з інтелектуальними порушеннями удосконалювати вміння вільно

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

висловлювати свої думки, говорити переконливо, оволодівали вмінням виділяти головне відносно запропонованої теми. Учні пропонували початок речення, а він його повинен закінчити: 1. *Любов до живих істот проявляється в таких ситуаціях, коли ...* . 2. *Людяність – це риса, що притаманна героям творів ...* .

Завдяки дискусії як методу відбулося групове обговорення проблеми з метою з'ясування істини шляхом зіставлення різних точок зору. Долалися помилкові й неправильні погляди, у свідомості учнів закріплювалися моральні ідеали. Також, що важливо, в учнів формувалося критичне мислення, вони почали критичніше ставитися до власних недоліків, що важливо для соціалізації підлітків з інтелектуальними порушеннями: *Чи хотілося б тобі бути на місця Юрка? Якби тобі довелося вибрати друга, кого б вибрав (вибрала): Тасю чи Юрка?*

Для виховання соціально-психологічно адаптованих учнів створювали на уроках української літератури ситуації морального вибору на основі змісту прочитаних творів. Ситуації сприяли розвитку адаптаційного потенціалу з метою формування в підлітків якостей для ефективного пристосування до умов життєдіяльності у подальшому післяшкільному житті, забезпечували формування адекватних позитивних уявлень, етичних норм комунікації (дотримання почерговості в розмові, ввічливе звертання, тактовність), що дало можливість формувати уміння застосовувати їх на практиці. Розвивалися уміння користуватися навичками спілкування в повсякденному житті. Так, семикласники, працюючи з оповіданням Ярослава Стельмаха «Митькозавр з Юрківки, або Химера лісового озера», обговорили поведінку Василя щодо Митька і Сергія, звернули увагу на необхідність для ефективної міжособистісної взаємодії дотримання ввічливого звертання, норм поведінки, надання підтримки в нестандартних ситуаціях. Учні навчалися не лише співчувати, а й допомагати. З цією метою використали прийом «коло ідей»: *Як би ти вчинив (вчинила) у ситуації, що сталася з Василем?*

Прийом «незакінчене речення» допоміг краще визначити риси характеру й особливості поведінки Митька і Сергія: *Митько і Сергій були не лише однокласниками, а й мали багато спільних рис, зокрема ...* . Для порівняння спільних та відмінних рис Василя і Митька використали діаграму Вена.

У процесі роботи учнів з оповіданням-казкою Василя Чухліба «Пісня тоненької Очеретини», запропонували прочитати за ролями діалог між мешканцями болота. Умова: дотримуватися інтонації мовлення героїв. Прочитавши, семикласники відповідали на запитання:

Що можна сказати про поведінку мешканців болота?

Хто мовчав і не хвалився?

Якої думки була про себе Очеретина?

Хто допоміг Очеретині?

Чому всі заслухалися пісні Очеретини?

Як змінилася поведінка мешканців болота?

З кого потрібно брати приклад, щоб заслужити повагу?

Хто і що вам допомагає бути чемними у розмові, сміливими, впевненими, не

тривожитися, а сміливо вступати в розмову зі співбесідниками, відповідати на уроках?

Також застосували рольову гру «*Хто є хто?*» Метод добирали відповідно до теми уроку, розподіливши ролі між учнями й надавши їм відповідну інформацію, завдяки чому досягався позитивний емоційний фон, зацікавленість підлітків. Розподіляючи ролі, дотримувалися індивідуального підходу до учнів. У кінці гри провели підсумок шляхом обговорення її сюжету.

Застосування інтерактивних методів навчання сприяло формуванню в учнів з інтелектуальними порушеннями здатності до співчуття, що забезпечує належну адаптацію в соціумі. Засвоюючи основні норми моралі, підлітки з інтелектуальними порушеннями навчаються на уроках української літератури обмінюватися інформацією, емоціями, думками про прочитане; вчать оцінювати поведінку й вчинки людей; для спілкування навчаються використовувати вербальні й невербальні засоби спілкування.

Отже, період шкільного навчання – це найбільш сприятливий період засвоєння мови, оволодіння мовленням, морально-ціннісними орієнтирами, насамперед поведінковими, загалом соціально нормативною поведінкою. Сприяють цьому уроки української літератури. Завдяки

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

творам художньої літератури, з якими учні працюють, вони вводяться у складну структуру соціальних ролей. Корекційно-розвитковий навчально-виховний процес на уроках української літератури забезпечує виховання в учнів самостійності, здатності до саморозвитку, самовиховання. Підвищується активність за рахунок роботи з творами художньої літератури, уможливується дотримання індивідуального підходу у процесі добору завдань для різних груп учнів: одні з вищим рівнем розвитку пізнавальних можливостей, інші – з нижчим рівнем такого розвитку. Завдяки цьому підлітки набувають індивідуальний соціальний досвід. Працюючи з художніми творами, вчаться проявляти високу емоційну чутливість до переживань людей, живих і неживих істот, що стає спонукальною силою, спрямованою на допомогу іншим. Це має особливе значення для соціально-психологічної адаптації учнів з інтелектуальними порушеннями у класному колективі та слугує подальшій інтеграції у соціумі. Проявляється прогнозування, самостійність, уміння долати труднощі. Підлітки міняють стилі поведінки, навчаються шукати вихід зі складних життєвих ситуацій, завдяки чому забезпечується їхня соціально-психологічна адаптація як у мікро-, так і в макросоціумі. За період шкільного навчання навчаються виконувати соціальні ролі, засвоюють соціальний досвід.

Результати дослідження можуть бути використані педагогами спеціальних і масових шкіл, працівниками ресурсно-реабілітаційних центрів, студентами, науковцями. Подальша робота буде спрямована на виховання в учнів соціальної поведінки у процесі позакласної виховної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бгажнокова И. М., Гамаюнова А. Н. Проблемы социальной адаптации детей-сирот с нарушениями интеллекта. *Дефектология*. 1997. № 1. С. 36–39.
2. Дефектологічний словник: навчальний посібник / за ред. В. І. Бондаря. К., 2011. 528 с.
3. Коробейников И. А. Нарушение развития и социальная адаптация. М.: ПЕРСЭ, 2002. 192 с.
4. Кравець Н. П. Комплексне застосування інноваційних технологій навчання на уроках літератури та виховання розумово відсталих учнів як активних читачів. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2016. Вип. 3. С. 59–70.
5. Кравець Н. П. Читацька діяльність як чинник формування соціальної компетентності учнів з інтелектуальними порушеннями. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2011. № 2. С. 325–330.
6. Кротенко В. И. Психологические особенности эмпатии подростков: дисс. канд. психол. наук. 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. К., 2001. 197 с.
7. Макачук Н. О. Особливості саморегуляції підлітків з порушеннями розумового розвитку: монографія. К.: Фенікс, 2014. 448 с.
8. Матющенко І. М. Емпатія як механізм соціально-психологічної адаптації учнів допоміжної школи. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету: Серія соціально-педагогічна*. 2007. Вип. VII. С. 286–288.
9. Матющенко І. М. Підготовка старшокласників допоміжної школи до соціально-психологічної адаптації: дис. ... канд. пед. наук. 13.00.03 – спеціальна педагогіка. К., 2008. 154 с.
10. Печерський В. Г. Особенности подростков и юношей с умственной отсталостью к продуктивному межличностному взаимодействию: дисс. ... д-ра психол. наук. 19.00.10 – специальная психология. М., 2009. 331 с.
11. Проскурняк Е. И. Социально-психологическая адаптация учащихся младших классов вспомогательной школы-интерната: дисс. ... канд. психол. наук. 19.00.08 – специальная психология. К., 2004. 246 с.
12. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю. Вибрані твори в 5-ти т. Т. 2. К.: Рад. школа, 1976. С. 419–654.
13. Татьяначикова І. В. Проблеми соціалізації дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах сучасних соціально-економічних змін у суспільстві. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2015. Вип. 30. С. 169–174.

REFERENCES

1. Bgazhnokova I. M., Gamaiunova A. N. Problemy sotsialnoi adaptatsii detei-sirot s narusheniami intellekta. [Problems of social adaptation of orphans with intellectual disabilities] *Defektologiya*, 1997. № 1. P. 36–39.
2. Defektolohichniy slovnyk: navchalnyi posibnyk. [Defectological dictionary: textbook] za red. V. I. Bondaria, V. M. Synova. Kyiv, MP Lesia, 2011. 528 p.

3. Korobeynikov I. A. Narushenie razvitiia i sotsialnaia adaptatsiia. [Developmental disorder and social adaptation]. M.: PERSE, 2002. 192 p.
4. Kravets N. P. Kompleksne zastosuvannia innovatsiinykh tekhnolohii navchannia na urokakh literatury ta vykhovannia rozumovo vidstalykh uchniv yak aktyvnykh chytachiv. [Complex application of innovative learning technologies in literature lessons and education of mentally retarded students as active readers]. Naukovi zapysky Berdyanskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu. Serii: Pedahohichni nauky. 2016. №3. S. 59–70.
5. Kravets N. P. Chytatska diyalnist yak chynnyk formuvannia sotsialnoi kompetentnosti uchniv z intelektualnyimi porushenniamy [Reading activity as a factor in the formation of social competence of students with intellectual disabilities] Naukovi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seria 19: Korektsiyna pedahohika ta spetsialna psykholohiia. 2011. № 2. P. 325–330.
6. Krotenko V. I. Psykholohicheskie osobennosti empatii podrostkiv. [Psychological features of empathy of adolescents]: Scientific thesis for the Degree of the Candidate of Psychological Sciences in the specialty 19.00.07. Kyiv, 2001. 197 p.
7. Makarchuk N. O. Osoblyvosti samorehuliatcii pidlitkiv z porushenniamy rozumovoho rozvytku: monohrafiia. [Features of self-regulation of adolescents with mental disorders: monograph]. Kyiv, Feniks, 2014. 448 p.
8. Matiyshchenko I. M. Empatiia yak mekhanizm sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii uchniv dopomizhnoi shkoly. [Empathy as a mechanism of social and psychological adaptation of students of auxiliary school]. Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho derzhavnogo universytetu: Serii sotsialno-pedahohichna. 2007. Vol. VII. P. 286–288.
9. Matiyushchenko I. M. Pidhotovka starshoklasnykiv dopomizhnoii shkoly do sotsialno-psykholohichnoii adaptatsii. [Preparation of high school students of auxiliary school for socio-psychological adaptation]: Scientific thesis for the Degree of the Candidate of Pedagogical Sciences in the specialty 13.00.03. Kyiv, 2008. 154 p.
10. Pecherskii V. G. Osobennosti podrostkiv i yunoshei s umstvennoi otstalosti k produktivnomu mezhlchnostnomu vzaimodeistviu. [Features of adolescents and young men with mental retardation in productive interpersonal interaction]: Scientific thesis for the Degree of the Doctor of Psychological Sciences in the specialty 19.00.10, M., 2009. 331 p.
11. Proskurniak Ye. I. Sotsialno-psykholohicheskaia adaptatsiia uchashchikhsia mladshikh klassov vspomogatelnoi shkoly-internata. [Socio-psychological adaptation of students of junior classes of the auxiliary boarding school]: Scientific thesis for the Degree of the Candidate of Psychological Sciences in the specialty 19.00.08. Kyiv, 2004. 246 p.
12. Sukhomlynskyi V. O. Sto porad uchytelevi. Vybrani tvory v 5-ty t. [One hundred tips for teachers. Selected works in 5 volumes]. Kyiv: Rad. shkola, 1976. Vol. 2. P. 419–654.
13. Tatiachykova I. V. Problemy sotsializatsii ditei z porushennyami intelektualnogo rozvytku v umovakh suchasnykh sotsialno-ekonomichnykh zmin u suspilstvi. [Problems of socialization of children with intellectual disabilities in modern socio-economic changes in society]. Naukovi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 19. Korektsiyna pedahohika ta spetsialna psykholohiia. 2015. Vyp. 30. P. 169–174.